

Damian FIOŁEK* (UPH w Siedlcach, Polska)

Polskie Stronnictwo Ludowe w regionie krakowskim w latach 1945-1946

Wyzwolenie Krakowa spod hitlerowskiej okupacji w dniach 18-19 stycznia 1945 roku przez wojska 1 Frontu Ukraińskiego pod dowództwem marszałka Iwana Koniewa rozpoczęło nowy, powojenny rozdział w historii miasta. W chwili zakończenia działań wojennych dawna stolica Polski liczyła 298 500 mieszkańców zajmując powierzchnię 165,3 km kw¹. Razem z otaczającymi ją 11 gminami wiejskimi (Czernichów, Komice Wielkie, Liszki, Mogiła, Ruszcza, Świątniki Górne, Skawina, Swoszowice, Węgrzyce, Wieliczka, Zabierzów) zamieszkałymi przez 142 000 osób stanowiła przed 1939 matecznik polskiego ruchu ludowego².

Wyjście z podziemia stosunkowo dobrze zakonspirowanej i sprawnie działającej krakowskiej struktury Stronnictwa Ludowego "Roch" nastąpiło już na początku lutego 1945 roku i wiązało się ze spontaniczną chęcią włączenia się ludowców w proces odbudowy kraju oraz odegrania aktywnej roli na lokalnej scenie politycznej. Dodatkowym ważnym elementem przyspieszającym podjęcie decyzji o wyjściu z podziemia było rozpoczęcie procesu tworzenia na ziemi krakowskiej załóżków organizacyjnych powstałego latem 1944 roku konkurencyjnego wobec SL "Roch" nielegalnie odwołującego się do przedwojennych tradycji ruchu ludowego, samozwańczego i prokomunistycznego Stronnictwa Ludowego "Wola Ludu"³. Przywódcy SL "Wola Ludu" po początkowym realizowaniu koncepcji tworzenia alternatywy partyjnej dla chłopów postanowili podjąć działania zmierzające do całkowitego podporządkowania ujawniających się struktur "Rocha". Wykorzystując poparcie komunistów sprowadzona z centrali grupa działaczy "Woli Ludu" powołała w Krakowie pod koniec stycznia 1945 roku Tymczasowy Zarząd Wojewódzki Stronnictwa Ludowego (SL) z posłem Krajowej Rady Narodowej (KRN) Tadeuszem Wonerem na czele. Podjęte przez owe gremium działania agitacyjne zakończyły się niepowodzeniem. W całym województwie udało się powołać jedynie dwa zarządy powiatowe w Wadowicach i Myślenicach. Wobec otwartego zawłaszczania dorobku ruchu ludowego przez grupę Tadeusza Wornera działacze krakowskiego SL "Roch" podjęli natychmiastowe działania legitymizujące i konsolidujące środowisko. Jako pierwszy ujawnił się Zarząd Powiatowy Stronnictwa Ludowego "Roch" na powiat

---

* Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych, damianfiolek@outlook.com.

¹ I. PACZYŃSKA, *Rocznik statystyczny Miasta Krakowa 1945-1960*, Kraków 1961, s. 16.

² B. DEREŃ, *Władze SL-PSL w Małopolsce i na Śląsku w latach 1945 i 1946*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 2002, nr 32, s. 322.

³ P. SEKOWSKI, *Polskie Stronnictwo Ludowe w Krakowie i powiecie krakowskim w latach 1945-1949*, Warszawa 2011, s. 30.

krakowski z Janem Gajochem jako prezesem a następnie Zarząd Grodzki SL "Roch" dla miasta Kraków z Jakubem Zachemskim na czele⁴.

Ujawnienie się struktur krakowskich SL "Roch" wraz z jej zasobem kadrowym zaowocowało falą aresztowań działaczy ruchu ludowego przez funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Krakowie rozpoczętą 15 marca 1945 aresztowaniem byłego okręgowego delegata rządu RP Jana Jakóbca. Wkrótce w więzieniach znaleźli się również najbliżsi współpracownicy delegata i działacze konspiracyjnego ruchu ludowego m.in. Tadeusz Seweryn, Zygmunt Zaremba, Helena Zaremba, Leopold Rutkowski, Stanisław Latała i Katarzyna Balalowa⁵. W aresztach znalazło się wówczas również wielu szeregowych działaczy ruchu ludowego. Działania represyjne ze strony organów bezpieczeństwa publicznego miały charakter prewencyjny a ich celem było uniemożliwienie włączenia się najbardziej wartościowych aktywistów SL "Roch" w legalną działalność polityczną zagrażającą pozycji budowanej w regionie alternatywy dla chłopów pod postacią marionetkowego SL "Wola Ludu". Równoległe niejako uzupełniając działania WUBP podjęto na polu politycznym akcję mającą na celu w zależności od rozwoju sytuacji podporządkowanie bądź też aneksję struktur niezależnego ruchu ludowego w regionie krakowskim. Działacze prokomunistycznego Stronnictwa Ludowego wyszli z inicjatywą rozpoczęcia rozmów w sprawie oficjalnego poparcia Rządu Tymczasowego premiera Edwarda Osóbki Morawskiego przez działaczy "Rocha". Osłabione aresztowaniami stronnictwo reprezentowali Władysław Kiernik i Edward Kaleta. Ze strony zapraszającej w rozmowach udział wzięli Tadeusz Woner oraz Stanisław Szwalbe z Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS). W toku przeprowadzonych rozmów nie doszło do porozumienia między stronami. Komunistom nie udało się podporządkować struktur krakowskiego niepodległościowego ruchu ludowego wobec wyraźnego sprzeciwu uczestniczących w spotkaniu reprezentantów środowiska. Zmuszeni zostali zaakceptować tymczasową obecność członków SL "Roch" w objętych już stanowiskach w organach samorządowych bądź też w podmiotach gospodarczych⁶. Część z działaczy "Rocha" obserwując aresztowania swoich partyjnych kolegów i realne zagrożenie dla nich samych powróciła do działalności konspiracyjnej. Jan Witaszek i Józef Marcinkowski założyli tajną organizację zasiloną przez sceptycznie nastawionych wobec wszelkich porozumień z komunistami grupy ludowców "Grota" mającą za zadanie przeciwdziałać wszelkimi możliwymi legalnymi sposobami wpływom stronnictwa pod przywództwem Tadeusza Wonera. Powołana została również Polska Akcja Samoobrony (PAS) będącą kontynuatorką rozwiązanych w marcu 1945 roku Batalionów Chłopskich (BCh). Wkrótce słuszność podjętych przez część działaczy kroków potwierdziły wydarzenia na arenie krajowej jak również regionalnej. Proces ujawniania struktur i kadr powojennego ruchu ludowego został bardzo szybko spowolniony w wyniku aresztowania 28 marca 1945 roku szesnastu przywódców Polskiego Państwa Podziemnego a wkrótce potem całkowicie zatrzymany po zabójstwie przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa (UB) 21 kwietnia 1945 roku byłego komendanta okręgu VI BCh, pierwszego komendanta PAS oraz

---

⁴ Tamże, s. 32.

⁵ Z. SOLAK, *Zygmunt Witalis Zaremba (1895-1967)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny*, t.1, red. J. ŻARYN, J. Żurek, s. 553-556.

⁶ Z. KOZIK, *Partie i stronnictwa polityczne w Krakowskiem 1945-1947*, Kraków 1975, str. 59.

zwolennika stopniowego porzucania działań kspiracyjnych na rzecz legalnej walki politycznej – podpułkownika Narcyza Wiatra.

Marazm w szeregach SL “Wola Ludu” wynikający z niezadowolającego odzewu środowiska wiejskiego na przedstawioną ofertę programową pozwolił odbudować struktury SL “Roch” po fali aresztowań z marca i kwietnia 1945 roku. W wyniku przeprowadzonych wówczas wyborów do Zarządu Powiatowego SL prezesem mającego charakter organu tymczasowo zarządzającego strukturami w powiecie poza miastem Kraków wybrany został zwolniony z więzienia (wraz z licznym gronem uwięzionych na wiosnę działaczy) na skutek porozumienia zawartego na szczeblu krajowym między dwoma konkurencyjnymi grupami ludowców przy okazji formowania Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (TRJN) Jan Gajoch. Na wiceprezesów powołano Władysława Wojdyłę i Łukasza Konika. Stanowisko sekretarza otrzymał Józef Bembien. Na skarbnika powołano Andrzeja Bińczyckiego⁷. Sformowany w ten sposób organ przystąpił do przeglądu i natychmiastowej konsolidacji ujawnionych dotychczas struktur stronnictwa. Rozpoczęto również proces pozyskiwania nowych członków, w wyniku którego w krótkim okresie liczba członków SL wzrosła do 1300 osób skupionych w 40 kołach terenowych⁸. Działania te nie uszły uwadze powiatowych przywódców Polskiej Partii Robotniczej (PPR). W raportach sytuacyjnych z 26 czerwca 1945 roku referowali swoim przełożonym prognozy odnośnie nieodległej przyszłości: “Należy się liczyć z niewątpliwym wzrostem liczebnym i dalszym uaktywnieniem politycznym Stronnictwa Ludowego na terenie powiatu”⁹.

Powołanie 28 czerwca 1945 roku Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej znacząco zmieniło sytuację niezależnych ludowców, których przedstawiciele weszli w skład koalicyjnego gabinetu na mocy porozumienia wynegocjowanego przez Stanisława Mikołajczyka byłego premiera emigracyjnego rządu, piastującego po powrocie do kraju funkcję wiceprezesa Naczelnego Komitetu Wykonawczego Stronnictwa Ludowego (NKW SL). Lansowana wówczas przez ludowców a odrzucona przez komunistyczną większość koncepcja powołania kolegialnego organu wykonującego tymczasowo obowiązki głowy państwa tzw. Rady Prezydenckiej przewidywała uczestnictwo w jej pracach aż trzech krakowskich działaczy “Rocha” tj. Wincentego Witosa, prof. Franciszka Bujaka oraz prof. Leona Marchlewskiego¹⁰. Dokonana w ten sposób legitymizacja działań SL okazała się jedynie tymczasowym zabiegiem ze strony komunistów mającym przynieść wymierne korzyści propagandowe w okresie wprowadzania władzy ludowej. Jak bardzo nieszczerzy był to sojusz na własnej skórze przekonali się 11 lipca 1945 roku działacze krakowskiego SL, kiedy to samochód ze Stanisławem Mikołajczykiem odjeżdżającym z posiedzenia tymczasowego NKW SL zorganizowanego w Krakowie został ostrzelany przez “nieznanych sprawców”. Funkcjonariusze UB wykorzystali prowadzone śledztwo w sprawie incydentu do przeprowadzenia jeszcze tego samego dnia rewizji w krakowskiej siedzibie “Rocha” połączonej z legitymowaniem członków partii. Przed

⁷ SEKOWSKI, dz. cyt., s. 41.

⁸ M. SZPYTMA, *Działalność represyjna UB wobec PSL w powiecie krakowskim w latach 1945-1947*, *Zeszyty historyczne WiN-u*, nr 18, 2002, s. 9-10.

⁹ AP Kraków, *Sprawozdanie sytuacyjne o stosunkach politycznych w powiecie krakowskim*, k. 129.

¹⁰ *Wspomnienia Władysława Kiernika* (...), [w:] *Opozycja antykomunistyczna w Polsce 1944-1956*, Wybór dokumentów, oprac. Z. Hemmerling, M. Nadolski, Warszawa 1990, s. 141.

aresztowaniami działaczy uchroniła interwencja znajdującego się w budynku ministra administracji publicznej w TRJN z rekomendacji ludowców Władysława Kiernika¹¹.

12 lipca 1945 roku na czele Tymczasowego Zarządu Okręgowego Stronnictwa Ludowego (TZO SL) obejmującego Małopolskę i Śląsk stanął przedwojenny lider ruchu ludowego, były trzykrotny premier Wincenty Witos łącząc kierowanie działalnością partii w regionie z prezesurą na szczeblu centralnym. Jego zastępcami zostali Władysław Kojder i Jan Witaszek. Na stanowisko sekretarzy powołano Mieczysława Kabata i Władysława Jaguszyna. Funkcję skarbnika powierzono Józefowi Marcinkowskiemu¹². Przy odbudowie struktur powiatowych i gminnych bazowano na podziale organizacyjnym z sierpnia 1939 roku podkreślając tym samym zachowanie ciągłości pomiędzy przedwojennymi i powojennymi strukturami SL. Kwestie legitymizacji struktur niezależnych ludowców w oczach społeczeństwa oraz udaremnienia bezprawnego odwoływania się SL "Wola Ludu" do bogatej tradycji ruchu ludowego pozostawały wówczas głównymi wyzwaniami stojącymi przed partią Witosą i Mikołajczyką. Świadomi tego działacze krakowscy na zjeździe małopolskich aktywistów powiatowych w dniu 13 lipca 1945 podjęli uchwałę o następującej treści: "Stwierdzamy, że nie uznawaliśmy i nie uznajemy samowolnych władz okręgowych Stronnictwa Ludowego w Krakowie z Panem Wonerem na czele. [...] Uznawaliśmy i uznajemy tylko Zarząd Okręgowy Stronnictwa Ludowego z Prezesem Wincentym Witosą jako jedynie uprawnioną władzę organizacyjną na terenie województwa krakowskiego"¹³.

Należy zaznaczyć, iż w tej samej uchwałie, w drugiej części tekstu znajdowała się również aprobata ze strony działaczy krakowskich dla uczestnictwa przedstawicieli SL w pracach Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Nie jest ona jednak jednoznaczna z życzliwym stanowiskiem wobec Polskiej Partii Robotniczej względem której zachowano rezerwę. Pod uchwałą widnieją podpisy najważniejszych wówczas działaczy SL w mieście i powiecie tj. Jana Gajocha, Antoniego Baranika, Franciszka Piętaka, Jana Jarosza, Franciszka Domoń, Stefana Kopta, Franciszka Sochackiego oraz Stanisława Sedora¹⁴. Obawy odnośnie konkurencyjnego SL okazały się przedwczesne. W lipcu 1945 liczba członków partii w mieście Kraków oraz w powiecie krakowskim wyniosła 6 tysięcy osób skupionych w 90 kołach i znacząco przewyższała liczbę aktywistów PPR, PPS oraz SD¹⁵.

Dominację polityczną SL w regionie krakowskim zapewniała nie tylko przewaga liczebna, ale również zdolności mobilizacyjne działaczy szczególnie widoczne w czasie krakowskich obchodów 535. rocznicy bitwy pod Grunwaldem, gdzie chłopcy sympatyzujący z ugrupowaniem Witosy i Mikołajczyki stanowili większość tłumu uczestniczącego w wydarzeniu¹⁶. W obliczu znaczącego rozrostu struktur terenowych 19 sierpnia 1945 roku na zjeździe delegatów zadecydowano o rozszerzeniu składu Zarządu Powiatowego SL o 6 działaczy (Stanisław Sendor, Stanisław Mars, Michał Cygan, Franciszek Domoń, Franciszek Piętak oraz Józef

---

¹¹ SĘKOWSKI, dz. cyt., s. 51.

¹² B. DEREN, *Polskie Stronnictwo Ludowe w Krakowskim 1945-1947*, Warszawa 1998, s. 53.

¹³ AP Kraków, *Pismo ZP SL w Krakowie do ZO SL w Krakowie na ręce prezesa Wincentego Witosy, Kraków, 13 VII 1945r.*, k. 13.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ AP Kraków, *Sprawozdanie POIP w Krakowie za lipiec 1945 r.*, k. 61.

¹⁶ AP Kraków, *Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Krakowie za lipiec 1945 r.*, k. 185.

Janik)¹⁷. Wybrane w ten sposób kierownictwo powiatowe partii zaczęło oficjalnie nazywać Zarządem Powiatowym Polskiego Stronnictwa Ludowego (ZP PSL). Wkrótce zmian w nazewnictwie dokonano również na wyższym szczeblu organizacyjnym. Uchwałą z dnia 31 sierpnia 1945 roku Tymczasowy Zarząd Okręgowy SL zmienił nazwę na Tymczasowy Zarząd Okręgowy PSL. Zabiegi te były wynikiem decyzji władz centralnych ugrupowania mającej na celu ułatwienie elektoratowi odróżnienia niezależnych ludowców od ludowców podporządkowanych komunistom¹⁸. Ostatnia próba mediacji podjęta na początku września przez grupę zwolenników zjednoczenia stronnictw w skali regionu z prof. Leon Marchlewskim na czele, zakończyła się niepowodzeniem ze względu na liczne spontaniczne deklaracje poparcia dla PSL pośród lokalnej społeczności chłopskiej.

Odmienne zakończył się proces zjednoczeniowy na terenie miasta Kraków. Rozrost tamtejszych struktur niezależnych ludowców nieodzownie łączy się z konfliktem w strukturach konkurencyjnego SL, gdzie grupa zwolenników i przeciwników współpracy z PSL po burzliwych debatach zdecydowała się rozpocząć rozmowy zjednoczeniowe. Wkrótce na wieść o tym 9 września 1945 przeprowadzono pierwszy powojenny zjazd delegatów miejskich PSL na który zaproszono przedstawicieli miejskich struktur SL. Podczas obrad wybrano Zarząd Grodzki PSL w składzie: dr Karol Buczek – prezes, Stanisław Grodziski i Józef Mężyk – wiceprezesa, Bronisława Duszowa i Zygmunt Wrona – sekretarze, Karol Kiljan – skarbnik oraz Jan Komasa, Tadeusz Seweryn, Józef Migala oraz Bronisław Staruszkiewicz – członkowie. Nowy zarząd natychmiast zredagował i uchwalił deklarację potępiającą wszelkie podejmowane działania szkodzące jedności ruchu ludowego uznając NKW PSL z Witosem i Mikołajczykiem na czele za jedyny organ będący legalnym spadkobiercą wieloletniego dorobku polskiego ruchu ludowego. Przygotowano również szkic tekstu deklaracji zjednoczeniowej, który za pośrednictwem uczestniczących w posiedzeniu działaczy trafił do przywódcy miejskich struktur SL inż. Mariana Czerwińskiego. Na posiedzeniu Koła Grodzkiego SL w dniu 15 września 1945 roku pozytywnie zaopiniowano treść deklaracji zalecając masowe przejście do struktur PSL. Na apel pozytywnie odpowiedziało 480 z 500 członków krakowskiego SL tym samym doprowadzając de facto do samorozwiązania struktur partii w mieście¹⁹.

16 września 1945 roku w krakowskim kinie „Świt” odbył się zjazd delegatów powiatowych PSL z okręgu małopolsko-śląskiego z udziałem prezesa NKW PSL Wincentego Witosy oraz wicepremiera Stanisława Mikołajczyka. Obradom przewodniczył Władysław Kiernik. W czasie zjazdu wygłoszono odezwę przywódcy PSL, przedstawiono pierwszy wstępny bilans wojennych strat osobowych ruchu ludowego, zreferowano działalność konspiracyjną oraz ogłoszono raport komisji rewizyjnej za okres po wyzwoleniu spod okupacji następnie przeprowadzono wybory do władz Zarządu Okręgowego (ZO). Prezesem ponownie został Wincenty Witos. Stanowiska wiceprezesów otrzymali Władysław Kojder, Władysław Witek i Jan Witaszek. Ostatni z nich w obliczu postępującej choroby Witosy już kilka dni

---

¹⁷ SEKOWSKI, dz. cyt., s. 54.

¹⁸ AP Kraków, *Pismo ZP PSL w Krakowie do Referatu Społeczno-Politycznego Starostwa Powiatowego w Krakowie z informacją o zmianie nazwy z SL na PSL, Kraków, 24 IX 1945 r.*, k. 31.

¹⁹ DEREN, *Polskie Stronnictwo Ludowe w Krakowskiem 1945-1947*, s. 63.

po zakończeniu obrad stał się pełniącym obowiązki prezesa krakowskiego ZO. Funkcję sekretarza powierzono Stanisławowi Mierzwie z Władysławem Jagusztynem jako zastępcą. Skarbnikiem pozostał Józef Marcinkowski. Na jego zastępcę wyznaczono Edwarda Kaletę. Ponadto do zarządu w charakterze członków weszli Władysław Kiernik, Stanisław Klimczak, Franciszek Korga, Mieczysław Kabat, Wincenty Koń, Edward Trojanowski, Władysław Zaremba i Kazimierz Koziel²⁰. Wydano dyrektywę o powołaniu organów wykonawczych nowego zarządu tj. komisji okręgowych w zakresie prasy i propagandy, oświaty i kultury, gospodarki oraz administracji i samorządu. W kwestiach programowych zebrani jednomyślnie poparli budowę oferty programowej w oparciu o agraryzm. Podkreślono konieczność utrzymania demokratycznego ustroju państwa z wielopartyjnym systemem politycznym. W wymiarze społecznym powołano Fundusz Stypendialny im. Narcyza Wiatra mający zapewnić możliwość podjęcia edukacji zdolnej niezamożnej młodzieży wiejskiej. Małopolski zjazd PSL skupił uwagę krajowej opinii publicznej nie tylko ze względu na obecność wybitnych osobistości ruchu ludowego, ale również dzięki licznym antykomunistycznym akcentom. Dostrzeżono m.in. wypowiedzi części działaczy o niechętnym wobec nowej władzy zabarwieniu potępiające metody praktykowane przez UB na przeciwnikach politycznych. Wkrótce po zamknięciu obrad powszechne oburzenie w środowisku ludowców wywołało zabójstwo przez „nieznanych sprawców” powracającego z obrad I wiceprezesa ZO PSL Władysława Kojdera²¹. Mord mający być ostrzeżeniem wystosowanym wobec uczestników zjazdu ze strony organów bezpieczeństwa publicznego przeciwko przyjmowaniu przez nich zbyt radykalnych postaw politycznych, znacząco zaostrzył nastroje w strukturach regionalnych partii. Członkowie Rady Naczelnej SL w ramach wewnętrznej dyskusji na posiedzeniu z dnia 24 września 1945 roku próbując analizować przyczyny wysokiego poparcia dla PSL w środowisku wiejskim jako jeden z głównych powodów zaistniałej sytuacji podawali bazowanie na ideologicznie wrogim, przedwojennym elemencie kadrowym z wysokim doświadczeniem w pracy partyjnej tj. „sanatorów” i „endeków”²².

31 października 1945 roku zmarł Wincenty Witos. Przykry obowiązek organizacji pogrzebu lidera ludowców spadł na barki krakowskich działaczy PSL. Na przewodniczącego powołanego w tym celu Komitetu Uroczystości Pogrzebowych wybrano Stanisława Mierzwę. Aktywną rolę odegrali w nim tacy działacze jak Edward Kaleta, Mieczysław Kabat, Jerzy Matus, Wojciech Jekielek, Józef Salwiński. Uroczystości z udziałem ówczesnych najwyższych władz państwowych z prezydentem KRN Bolesławem Bierutem oraz premierem TRJN Edwardem Osóbką-Morawskim na czele odbyły się w dniach 2-3 listopada 1945 roku w Krakowie. W czasie mszy świętej celebrowanej przez biskupa Stanisława Rosponda mowy pogrzebowe w imieniu NKW PSL oraz struktur krakowskich wygłosili Władysław Kiernik oraz Jan Gajoch. Ponadto odczytano decyzję o pośmiertnym odznaczeniu Witososa Orderem Krzyża Grunwaldu I klasy. Równoległe z centralnymi krakowskimi uroczystościami pogrzebowymi odbyło się szereg spontanicznych nabożeństw żałobnych w podkrakowskich miejscowościach z masowym udziałem zarówno działaczy jak

---

²⁰ SĘKOWSKI, dz. cyt., s. 58-59.

²¹ Z. ZBLEWSKI, *Między wolną Polską a „siedemnastką republiką”*, Kraków 1998, s. 61.

²² Tamże.

i sympatyków ugrupowania. Z inicjatywy Naczelnego Komitetu Wykonawczego PSL powstał Główny Komitet Uczczenia Pamięci Wincentego Witosa mający na celu inicjowanie oraz realizowanie projektów mających upamiętnić sylwetkę byłego premiera i przywódcy ruchu chłopskiego. W skład komitetu wszedł Władysław Kiernik, prof. Franciszek Bujak, prof. Stanisław Pigoń oraz Eugeniusz Bielenin. Pierwszą inicjatywą realizowaną przez ww. organ była budowa siedziby Uniwersytetu Ludowego im. Wincentego Witosa w Wierzchowicach²³.

Po wrześnieowym spotkaniu delegatów powiatowych z okręgu małopolsko-śląskiego ZO PSL w Krakowie obawiając się wzmożonego zainteresowania ze strony tutejszego WUBP w piśmie z grudnia 1945 zalecał podległym sobie zarządom powiatowym zachowanie niezbędnych środków ostrożności w pracy partyjnej celem uniknięcia strat mogących sparaliżować działalność ugrupowania w regionie. Sugerowano powstrzymać się od publicznej krytyki PPR, UB oraz ich sowieckich nadzorców i doradców²⁴. Ponadto zakazano wpuszczania osób postronnych nieposiadających legitymacji partyjnej na zebrania działaczy gminnych, miejskich i powiatowych. Wszelkie wypadki nadużyć ze strony UB oraz prorządowych ugrupowań politycznych pośrednio lub bezpośrednio uderzające w struktury Polskiego Stronnictwa Ludowego bądź też poszczególnych przedstawicieli tej partii nakazano skrupulatnie dokumentować i raportować przełożonym²⁵. Powyższe instrukcje dowodzą, iż lokalni przywódcy niezależnych ludowców posiadali pełną świadomość potencjalnych zagrożeń mogących pojawić się na horyzoncie w toku dalszej pracy partyjnej. W porównaniu z pierwszym okresem po zaraz wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej, jesienią 1945 roku nastąpiła wyraźna zmiana w definiowaniu przez środowisko PSL głównych przeszkód w prowadzeniu działalności utożsamianych już nie z krakowskimi strukturami nielegalnie odwołującego się do bogatych tradycji ruchu ludowego prokomunistycznego SL, lecz z Wojewódzkim Urzędem Bezpieczeństwa Publicznego w Krakowie. Rozpracowywanie krakowskich aktywistów PSL na szczeblu powiatowym i okręgowym prowadzone nieprzerwanie od chwili ujawnienia struktur „Rocha” stopniowo wraz ze wzrostem liczby członków ugrupowania w regionie nabierało coraz większego znaczenia z punktu widzenia funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa. W lutym 1946 roku w WUBP podjęło decyzję o skonsolidowaniu i skoordynowaniu poszczególnych indywidualnych spraw prowadzonych przez bezpiekę w jedną całość zakładając teczkę dla sprawy obiektowej pod kryptonimem „Kanciarze” dotyczącej rozpracowania Zarządu Okręgowego PSL w Krakowie stanowiącego najliczniejsze skupisko kół partyjnych niezależnego ruchu ludowego w skali całego kraju²⁶. Liczbę członków partii działających wówczas na terenie województwa krakowskiego określa się na 90 tysięcy osób skupionych w 16 strukturach powiatowych, 149 gminnych oraz 54 kołach miejskich.

---

²³ AP Kraków, *Pismo ZO PSL w Krakowie do ministra administracji publicznej Władysława Kiernika z odpisem protokołu z posiedzenia Komitetu Uczczenia Pamięci Wincentego Witosa z 8 I 1945r.*, Kraków 14 II 1946, k. 123.

²⁴ AIPN Kraków, sygn. 075/34, *Wyciąg z doniesienia agenturalnego dotyczącego Józefa Salwińskiego*, Kraków, 15 XII 1945 r., t.9, k.302.

²⁵ AP Kraków, *Zarządzenie ZO PSL do wszystkich zarządów powiatowych PSL Okręgu Krakowskiego*, Kraków, 15 XII 1945 r., k. 1.

²⁶ AIPN Kraków, *Postanowienie o zaprowadzeniu sprawy na obiekt ZO PSL w Krakowie pod kryptonimem „Kanciarze”*, Kraków, 15 II 1946r., t. 11, k. 70.

W czasie krajowego kongresu PSL odbywającego się w dniach 19-21 stycznia 1946 roku w Warszawie, w którym struktury krakowskie reprezentowała delegacja złożona z 14 aktywistów na stanowisko prezesa NKW PSL po zmarłym Wincentym Witosie wybrano wicepremiera TRJN Stanisława Mikołajczyka. Razem z nim w skład Naczelnego Komitetu Wykonawczego weszło trzech działaczy krakowskich tj. Stanisław Mierzwa, Władysław Witek i Jan Witaszek. Znacznie silniejszą reprezentację udało się uzyskać w składzie nowej Rady Naczelnej (RN PSL) z Władysławem Kiernikiem na czele oraz Franciszkiem Biedrawą, Stanisławem Dadejem, Janem Gajochem, Edwardem Kaletą, Stanisławem Mirkiem, Józefem Olszyńskim, Władysławem Ryncarzem, Marią Sowiną, Edwardem Trojanowskim, Janem Witaszkiem oraz Władysławem Witkiem. Skład Głównego Sądu Partyjnego uzupełniono o Stanisława Sapytę i Jakuba Zachemskiego. W toku obrad jak również na pierwszym posiedzeniu RN PSL sformowała się frakcja krakowska pod przewodnictwem Stanisława Mierzwy i Jana Witaszka stanowczo i skutecznie protestująca przeciwko zakusom niektórych działaczy odnośnie stworzenia z komunistami wspólnej listy wyborczej. Oprócz tego sygnalizowała ona również potrzebę likwidacji Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego oraz podległych mu sieci urzędów wojewódzkich i powiatowych przytaczając liczne przykłady nasilających się działań represyjnych wobec opozycji politycznej. Stosunki z nowym prezesem ugrupowania uległy na krótki czas znaczącemu ochłodzeniu, gdy przedstawiciele frakcji zażądali powiększenia składu NKW o kolejnych działaczy regionu podkreślając nieadekwatną reprezentację okręgu we władzach centralnych²⁷.

Wkrótce potem potrzeba omówienia bieżących problemów organizacyjnych i kadrowych organizacji na szczeblu regionalnym oraz konieczność nakreślenia celów na najbliższą przyszłość zaowocowała przeprowadzeniem w dniach 16-17 marca 1946 roku konferencji prezesów i sekretarzy zarządów powiatowych tworzących okręg małopolski PSL ze specjalnym udziałem ministra administracji publicznej Władysława Kiernika, który w imieniu wicepremiera Mikołajczyka uzasadnił szeregowym działaczom podjęcie decyzji o odrzuceniu wejścia PSL do wspólnego bloku wyborczego z PPR, PPS oraz SL i SD. Struktury powiatowe ugrupowania na ww. spotkaniu reprezentowała delegacja w składzie Jan Gajoch, Andrzej Bińczycki i Józef Bemben. Struktury miejskie wyznaczyły do uczestnictwa Karola Buczka. Jeszcze w tym samym miesiącu w dniach 21-30 marca 1946 z inicjatywy Zarządu Okręgowego, celem podniesienia poziomu merytorycznego kadr partyjnych zorganizowano kurs dla instruktorów powiatowych zawierający mieszankę wiedzy na temat historii ruchu ludowego, bieżącego programu ugrupowania, podstaw pracy organizacyjnej w terenie oraz bieżącej sytuacji politycznej w kraju i zagranicą. Pośród prelegentów znaleźli się m.in. Jan Witaszek, Tadeusz Seweryn, Stanisław Mierzwa, Edward Kaleta i Karol Buczek²⁸. Należy zaznaczyć, iż szkolenia działaczy stały się możliwe dzięki korzystnej sytuacji na lokalnej scenie partyjnej umożliwiającej inwestowanie w rozwój kadr. Rywalizujące z PSL struktury SL obejmujące poszczególne powiaty województwa krakowskiego uwikłane w wewnętrzne walki frakcyjne o schedę po odwołanym Tadeuszu Wonerze nie stanowiły realnego

---

²⁷ AIPN, sygn. 1572/444, *Doniesienie z przebiegu posiedzenia Rady Naczelnej PSL 23 I 1946 r.*, Warszawa, 23 I 1946, k. 52.

²⁸ SEKOWSKI, dz. cyt., s. 65.

zagrożenia dla wpływów partii, natomiast miejskie i powiatowe struktury PPS w większości złożone z przedwojennych socjalistów reprezentujących nurt lewicy niepodległościowej zachowało życzliwy stosunek wobec ludowców.

Dominacja polityczna ruchu ludowego na terenie miasta umożliwiała inicjowanie projektów o użyteczności społecznej. Uchwałą Zarządu Grodzkiego PSL podjęto udaną interwencję u władz miasta mającą na celu wyznaczenie nowej siedziby dla Muzeum Etnograficznego oraz zabezpieczenie przechowywanych nadal w ukryciu po okresie okupacji zbiorów. Przy okazji udało się obsadzić stanowisko dyrektora jednostki członkiem PSL Tadeuszem Sewerynem. Miejskie struktury partii w sposób aktywny włączyły się w organizację 200 rocznicy urodzin Tadeusza Kościuszki organizując liczne akademie okolicznościowe w poszczególnych dzielnicach miasta z udziałem specjalnie ku temu wyznaczonych przez ugrupowanie prelegentów. Ponadto przedstawiciele Zarządu Grodzkiego powszechnie propagowali ideę czynu ofiarnego nadzorując m.in. zbiórkę żywności dla mieszkańców miasta prowadzoną pośród sympatyków wiejskich czy też zbiórkę książek naukowych dla tworzonej właśnie biblioteki przeznaczonej dla członków kół podmiejskich PSL. W marcu 1946 legitymacje partyjne PSL posiadało 1200 mieszkańców Krakowa skupionych w 25 kołach terenowych. Liczba ta wzrosła w ciągu kolejnych trzech miesięcy do 1500 osób a według niektórych źródeł nawet 2300 osób²⁹.

Podczas II wojewódzkiego zjazdu PPR w Krakowie w kwietniu 1946 roku działacze komunistyczni podjęli decyzję o konieczności zaostrożenia kursu wobec opozycji i podjęciu działań przeciwko PSL mających na celu skompromitowanie w oczach chłopskiego elektoratu regionalnych przywódców stronnictwa oraz zastraszenie części szeregowych działaczy. 1 maja w ramach wiecu zorganizowanego z okazji Święta Pracy członkowie partii komunistycznej maszerowali przez miasto z transparentami o następującej treści: „Precz z rozbijacką polityką PSL-u!” czy też „W szeregach PSL-u działa NSZ – Precz z protektorami bandytów!”³⁰. Konfrontacyjna narracja podejmowana przez działaczy PPR podczas wystąpień stanowiła preludeum do podejmowanych wkrótce działań noszących znamiona prowokacji. Podczas przygotowanych przez PSL obchodów święta 3 Maja w Krakowie w wyniku anonimowanego wystrzału z budynku Komitetu Wojewódzkiego PPR znajdującego się obok trasy przemarszu doszło do zamieszek sympatyków i działaczy ruchu ludowego z przybyłym na miejsce oddziałem konnym Milicji Obywatelskiej (MO) wspartym samochodem pancernym Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW). Dostrzegając groźbę sytuacji przedstawiciele organizatorów wezwali tłum do rozejścia się. Apel został jednak zignorowany i zagłuszony przez wznoszone na cześć Mikołajczyka okrzyki tłumy. W krótkim czasie manifestacja ludowców została rozpędzona a w wyniku śledztwa podjętego przez WUBP aresztowano około 1000 jej uczestników, głównie patriotycznie nastawionych studentów³¹. Konsekwencją wydarzeń z 3 maja 1946 roku był kategoriyczny odmowa wydania zgody przez wojewodę krakowskiego na szereg uroczystości planowanych na czerwiec i lipiec 1946 a składających się na jubileusz 50-lecia Ruchu Ludowego. Wobec zaistniałej sytuacji

---

²⁹ R. TURKOWSKI, *Polskie Stronnictwo Ludowe w obronie demokracji*, Warszawa 1992, s. 99.

³⁰ C. BRZOZA, *3 Maja 1946 w Krakowie: przebieg wydarzeń i dokumenty*, Kraków 1996, s. 19.

³¹ ZBLEWSKI, dz. cyt., s. 160-163.

NKW PSL podjął decyzję o ostentacyjnym zbojkotowaniu w skali kraju obchodów Święta Czynu Chłopskiego.

W pierwszym okresie działalności struktur miejskich, powiatowych i okręgowych SL/PSL w Małopolsce tj. od ujawnienia związanego z wyzwoleniem spod okupacji hitlerowskiej w styczniu 1945 roku do przedednia rozpoczęcia kampanii referendalnej w maju 1946 obserwujemy znaczący rozwój organizacyjny ugrupowania. Jest on efektem wieloletniej przedwojennej tradycji sympatyzowania i utożsamiania się mieszkańców wsi ziemi krakowskiej z ruchem Witosy i Mikołajczyka. Ponadto w obliczu nowych powojennych realiów krakowski PSL stał się niejako ośrodkiem skupiającym i konsolidującym lokalną inteligencję o niepodległościowych poglądach. W oczach komunistów działacze partii stanowili prowodyrów stymulujących środowisko reakcji do politycznej aktywności działających na szkodę podporządkowanych sobie partii chłopskich i robotniczych. Apogeum siły ludowców zarówno w skali regionalnej jak i ogólnopolskiej przypada na okres połowy roku 1946. W wyniku rozpoczętych wkrótce potem masowych represji stronnictwo stopniowo traciło wpływy i niezależność stając się częścią składową ZSL.